

ACC. N:R. *M. 10790: 1-15.*

Landskap: Småland Upptecknat av: Ingvar Jonsson
Härad: Allbo Adress: Vislanda
Socken: Vislanda Berättat av: Vilhelm Luning, hem.-äg.
Uppteckningsår: 1948 Född år 1886 i Ryssby, Kron.l.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Innehåller uppteckningar från Vislanda socken:

Djuruppfödning, sidorna 1, 2.

Födelse och dop, " 3 -- 5.

Vårbruket, sidan 6.

Övernaturliga väsen, sidorna 6, 7

Folkmedicin, sidorna 8, 9.

Död och begravning, sidorna 10 -- 13.

Julgranen, sidorna 14, 15. *Pl. 17.*

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R M. 10790:1

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

1.

Herr Lünning, som är född i Ryssby i Kron. län men uppfostrad hos sina morföräldrar i Lönshult i Vislanda, berättar här en del minnen från morföräldrarnas hem. Morfadern var fanjunkare och innehade Lönshult som boställe.

Djuruppfödning.

När en ko hade kalvat, skulle kalven så fort den var född skos, som det kallades. Det innebar, att man skulle peta av den broskhinna, som finns på nyfödda kalvars klövar. Vidare skulle man klippa av en liten snipp av kalvens öra. Dessa saker skulle sedan lägas i "kalvaböttan" första gången kalven skulle dricka.

Första gången man mjölkade en ko efter kalvningen, skulle man ha stål i "mjölkböttan", och när man sedan bar in mjölken skulle man taga förklädet över böttan, för att "ingen skulle kunna skämma mjölken" sade de. När kon sedan släpptes ut första gången efter kalvningen, skulle hon gå över stål. Då lade man alltid en "röekniv" på tröskeln, som den fick stiga över.

Jag hörde talas om, att om man hade otur med djuren, så skulle det vara bra att gömma en levande orm i tröskeln eller t. o. m. begrava ett djur levande. Det var en man, som berättade, att han kom till ett ställe, där man haft

ACC. N:R M. 10.790:2.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

mycken otur med djuren. Då bad frun på stället honom att borra ett hål i tröskeln, ohh när det var gjort, så kom hon med en orm, som hon fångat i en flaska, och som hon släppte ner i hålet, vilket sedan pluggades igen. En man här i närheten, som också hade det mycket oturligt med djuren, påstods det begravde en stut levande för att få bättre lycka med sin djuruppfödning.

2.

Som botemedel för all slags sjukdomar på djuren använde man midsommarkvasten. Denna skulle plockas på midsommarafton och bestå av alla blommor och örter man kunde hitta. Sedan skulle den hängas upp vid spisen i köket, och där skulle den hänga till jul. Sedan botade en dekokt av den alla slags djursjukdomar.

Kom man ner i ladugården en morgon och fann någonting djur svettigt och skälvand, så trodde man genast, att det ridits av maran. Det var mest hästar, som råkade ut för detta. Maran föreställdes oftast vara en kvinna, som utan att veta det förvandlades till mara om nätterna, och var ute och red på djur. För att skydda sig mot maran skulle man sätta upp stål över stalldörrarna.

Födelse och dop.

När ett Barn var fött hade man en del att iaktaga för att skydda både detta och modern för trollen. Ljus skulle brinna hela nätterna tills barnet blivit kristnat och man skulle ha en bit stål i "sköpen", ty detta förtog trollens makt.

Här var en gammal man, som hette Peter till Munters. Han trodde fullt och fast på bortbytingar. Här var nämligen några bröder i Lönshult, som kallades Lillmänsarna. De trodde Peter voro bortbytingar, "Ty", sade han, "de äro korta och breda precis som trollen är, och så ha de en så enastående tur med allting, så det måste vara trollbarn."

När barnen skulle kristnas, så hade man också en del för sig. Innan man for hemmaifrån med barnet, skulle gudmodern sjunga och läsa lite, så att barnet skulle få lätt för att sjunga och läsa. I "sköpen" skulle hon lägga in ~~XXX~~ en penning i ett gammalt psalmboksblad, så skulle barnet aldrig komma att sakna pengar i livet. För att barnet skulle få bra tänder och slippa tandvärk, skulle gudmodern bita i spishällen. Under själva dopakten fick gudmodern inte vyssa på barnet för att få det att tiga, om det skrek, ty då blev det darrhänt. Skrek barnet under dopakten, togs detta som

tecken på att det blev bra sångare. Sedan gudmodern tagit barnet för att fara till kyrkan och tills hon kommit hem med det igen, fick hon inte gå och kasta vatten, ty då blev barnet sängvätare hela livet.

Faddrar var det ganska noga med att utse, ty man trodde, att barnen släktade sig på sina gudföräldrar. Första barnet skulle faderns föräldrar hålla till dopet, om de levde eller några andra nära släktingar till fadern. Andra barnet skulle bäras till dopet av några ur moderns släkt.

Namn valde man helst sådana, som förkom tidigare i skäkten. Därvid togs man inget av seende till om dess bärare levde eller voro döda. Särskilt fars- och morföräldrarnas namn ansåg man sig böra ge barnen. Det togs gärna som en heder, om ens namn blev uppkallat.

Under den tid modern gick med barnet, hade hon en del att iaktaga, så att barnet inte fick lyte. Hon fick inte vara med vid slakt, ty då kunde barnet få "fallandesjukan", vilket var en efterbildning av djurets dödsryckningar. Hon fick inte heller vara närvarande vid någon dödsbädd, ty då kunde barnet också få "fallande sjuka", men om inte annat kunde det under sömnen få snarkningar, som liknade en döendes rosslingar. Om modern fick se en orm, så fick hon inte bli

rädd, ty då kunde barnet bli vanskapt, och det ringlade sig som en orm. Lyte kunde framträda ända till i fyrtioårsåldern, trodde somliga, ty de menade, att det började visa sig ~~XXdenXmånadX~~ under det år, som motsvarade den vecka i under havandeskapet, då händelsen skett. Att bota lyte kunde nästan endast kloka gummor, men ett sätt som var rätt allmänt känt var, att man skulle taga två droppar blod av modern och ge barnet, och detsamma skulle upprepas under både ny och nedan. Efter modrens död kunde man inte bota lyte. Har mynthen menade man kom av att modern sett en yxa, som satt inhuggen i en stock. Därför skulle man aldrig lämna en yxa så.

Kikhosta trodde man, att man kunde bota genom att det sjuka barnet drack vatten ur handen på en, vars fader dött, innan han föddes.

Barn, som föddes med segerhuva tillmätte man en särskild betydelse. Den hinna, som utgjorde segerhuvan skulle torkas och förvaras, och den skulle sedan sys in i en skinnpung, som skulle bäras av dess ägare i en kedja om halsen. Den som var begåvad med en sådan kunde inte drunkna, och gick han eller hon omkring en vålded så släcktes denna.

Vårbruket.

När man plöjde den första fåran på våren, skulle både dragarna och karen först äta av "dyngelempan". Det var en limpa, som man förvarat nedgrävd i säd i såkaret från julen.

Jag mins, när morfar sådde, om jag kom och bad honom gå hem och äta, så välvde han alltid såkaret upp och ner samt tog en handfull jord och gjorde av denna ett kors på den uppvälvda bottnen, innan han gick ifrån det. Jag minns, att jag frågade honom en gång, varför han gjorde det, men då svarde han bara, att det var för att inte karet, som var laggat samman, skulle gistna, men den rätta orsaken var något, som han inte ville säga.

Övernaturliga väsen.

När man slog ut varmt vatten skulle man alltid spotta tre gånger för att inte "skålla vättarna", sade de gamle.

Här i Lönshults skog finns ett kärr, som kallas trollkärret. Det har fått sitt namn av, att en bonde här i byn blivit av med en bagge en gång, och man trodde, att den sprungit bort. Men så en gång var det ett par män, som kommo gående förbi det kärret, och då funno de baggen gå där som tjudrad. Man såg visserligen ingen länk eller något annat varmed han

var bunden, men han gick runt på en liten platt, och där hade han ätit av gräset till bara marken, medan det inte var rört utanför denna cirkel. Därefter kallas det trollkärret ännu i dag.

En plats är här i Lönshults skog, som kallas "Pockes hie". Den är en fulltängt oframkomlig teräng där, men var uttrycket har kommit ifrån känner jag inte till.

Den förut nämnde Peter till Munters, som var född 1834, berättade för mig en gång om att en gång Jonas i Spånhult, som var Wieselgrens fader, gick och slädde, så kom en liten pyssling till honom och bad honom att komma med på barnsöl. Jonas följde med pysslingen ner till hans bostad under jorden. Där var dukat fram en hel del goda och fina rätter. Han bjöds att ta för sig men då såg han, att det droppade ner en del fult och otäckt uppifrån ner i maten. Han undrade var det var och fick till svar att det var han som byggt sin ladugård över deras hem, och nu droppade det ner orenlighet från den. Jonas lovade då att flytta ladugården, och det höll han också ord med.

När det steg upp dimma på mossarna, sade man, att "mossakärningen köllnade".

Folkmedicin.

Stämma blod på avstånd var här flera, som man trodde kunde. Här var en, som de kallade Jägaren i Feret och en som hette Magnus Nilsson i Kröxtorp. Peter till Munters, talade om, att det var en piga här i byn, som förlyft sig på drankkar, när man körde hem drank från bränneriet. Peter fick då gå till en klok gubbe, som kunde stämma blod, ty pigan höll på att förblöda. Han fick därvid med sig ett linne, som tillhörde pigan. Peter påstod, att så fort han kom in till gubben, så upphörde blodflödet på den sjuka, efter vad de hemmavarande berättade.

Här var en gumma, som hette Mia på Moen. Hon var lite klok. Hon söktes en gång av en piga, som vrickat foten. Mia tog då några halmstrån och lade ~~en~~ på huggekubben. Sedan tog hon en yxa och sade till pigan, som stod bredvid: "Jag hugger." "Vad hugger du för?" sade pigan. "Jag hugger, jag hugger för knarr och vre och senevråk", sade Mia, och så högg hon av halmstråna.

Den nämnde Peter, som brukade tala om en massa historier och själv trodde på dem, talade om att man kunde överflytta

ACC. N:R M. 10790:9.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

barnsängsplågor från kvinnan till barnets fader. Han omtalade att det var en dräng som först tjänat i Piggaboda men sedan flyttat hit till Lönshult. En tid efteråt skulle hans förra matmor i Piggaboda ha ett barn. Hon var mycket sjuk och värkarna voro svåra. Som jordegumma tjänstgjorde en kvinna, som var lite ~~MYNK~~^{klok}. Hon sade då när det var som värst: "Vi skickar över värken på gubben." Sagt och gjort, men mannen kände ingenting. I stället blev drängen här i Lönshult så sjuk att han låg på vedbacken och rullade sig och skrek. Då kom det en gubbe och gick. Han frågade vad han låg där och jämrade sig för. Då sade han, att han hade så förfärligt ont ~~XXX~~ i magen. Gubben sade då: "Det hjälper ingenting annat än att du tar av dig byxorna och tar ~~XXXXX~~ en yxa och hugger av byxgjorden." Detta gjorde han, och genast släppte plågorna på honom men i stället kommo de tillbaka på kvinnan nere i Piggaboda.

9.

Död och begravning.

Förr brukade man alltid låta hålla förbön i kyrkan, när någon var allvarligt sjuk. Var det då riktigt tyst i kyrkan, under förbönen, så bådade det, att han skulle dö, men var det någon, som råkade hosta eller så, så att det inte var riktigt tyst, så bådade det, att han skulle bli frisk igen. Kom det ut rykte om någon, att han var död, så bådade det, att han skulle bli mycke gammal.

I själva dödsögonblicket brukade man alltid stanna klockan, men var det skulle vara för, vet jag inte.

När någon var död skickade man bud på en snickare, som kom och gjorde kista till den döde. Somliga läto göra kistor till sig medan de ännu levde. Hyvelspånn, som blev skulle läggas på botten i kistan, det minⁿs jag. När man tvättat och klätt den döde, brukade man lägga en psalmbok på hans bröst till begravningsdagen. Då tog man bort den.

Förr brukade man sätta ut liket i vedboden eller annat uthus, sedan man lagt det i kista. Sedan på begravningsdagen satte man det utanför där. Innan man gav sig iväg till kyrkan brukade det alltid vara någon, som läste och sjöng för liket som det hette. Det gör man för övrigt fortfarande.

ACC. N:R M.10790:11.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

11.

Men då blev det ju att folket samlades på vedkastan eller i dess närhet, och det berättas, att den som sjöng och talade ibland klev upp på vedhögen för att höras bättre. Därför kallades den som brukade sjunga och läsa för lik "vedkastaprest". Så länge jag minns tillbaka åt minstone, så har man satt enar eller granebuskar, en var dera sidan om ingången till huset, där det var begravning. Likaså brukade man sätta upp granebuskar till en grotta i vilken man satte liket på morgonen, innan man gav sig iväg till kyrkan. Dessutom satte man granbuskar med jämna mellanrum båda sidor om vägen fram dit man stannade med vagnen. Man bestödde också vägen här med hackat gran- eller enris. På de granebuskar man satte upp vid begravning, skulle man alltid bryta av toppen, så att den hängde nedåt. När det var någon förnämare, som begravdes kunde det hända, att man gjorde ärebåge. Därvid var man noga med att granriset, varav den bands, sattes så att det hade toppen nedåt. Liken brukade köras på vanlig fjädervagn, och den, som körde satt grensle om kistan.

Förr bar de ju liken hela vägen till kyrkan. Då brukade de ha pusseställen här och var utmed vägen. De som hade långt till kyrkan, medförde då lite mat, som det bjöds på, när man pustade. Vid gamla kyrkvägen i Mörhults skog är en tämligen stor, nästan kvadratformig sten, som fortfarande kallas "pann-

kakestenen". Där ansåg man vara halva vägen mellan Piggaboda och Vislanda nya kyrka. Här hade man därför rasteställe, när man bar lik från Piggaboda, och då brukade man ha pankaka med sig och bjuda på. Därav kommer namnet "pankakestenen". Så har det berättats mig.

Att man skulle iaktaga något särskilt vid eller efter körning av lik minns jag inte, men jag minns en gång vid en begravning, då en häst i begravningsföjlet började att svettas och och knappast ville gå. Mgaren till hästen vilken också körde den var broder till den avlidne, som hette Johan. Såsom nära sörjande körde han närmast efter liket. Han måste därför hålla till sidan och låta de andra passera, varefter han klev av skjutset, tog av hästen betslet och spottade genom det. Därefter gick hästen som vanligt, sade han själv efteråt, och han sade också, att han visste nog vad det var, "det var Johan jag fått på lasset", sade han. Det var många som trodde, att de kunde få döda på lasset, när de voro ute och körde. En minns jag, som berättade, att när han var ute en kväll och körde, så kom han förbi ett ställe där en man hängt sig en tid innan. När han kom mitt för det stället, började hästen att dra allt vad han förmådde och så höll

ACC. N:R M. 10790:13.

den på ända till kyrkogården, där det plötsligt släppte, och sedan sprang hästen i vildaste galopp.

Vid begravning skulle man ju alltid samlas tidigt på morgonen och trakteras i sorgejustet före avfärden till kyrkan. Därvid var "kallskål" en stående rätt. Det bestod av kokat ~~svag~~ öl och sirap, som serverades i en sopp-skål och åts på tallrik med sked. Bredvid soppskålen stod ett fat med bröd skuret i tärningar, som man skulle taga och lägga i "kallskålen" efter behag. Dessutom bjöds det ju på smörgåsmat. Begravningsmiddagen på eftermiddagen skilde sig inte vidare från andra kalas, som jag vet.

Ofullgångna foster brukade man stoppa in under kyrkogolvet genom luftventilerna där.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

13.

Julgranen.

Uppgifterna avse Lönshult i Vislanda, där herr Lünning vuxit upp.

3. Julgran torde ha förkommit ganska allmänt i hemmen här redan på 1880-talet. Jag minns inte när jag såg den första julgranen!

4. Julgranen skulle vara så välvuxen som möjligt. Någon särskild, som skulle hugga den eller någon särskild dag man högg den på var det inte.

5. Granen sattes på en träfot, som hade formen av ett kors. Foten var omålad.

6. Granen kläddes först jag minns med ljus, papperskonfekt, äpplen, glitter och pappersgirlander, som man gjorde själv och vilka man kallade "musatrappor".

7. Ja, i toppen hade ~~MAN~~ vi en stjärna.

8. Allra först jag minns, så band man samman två kvistar på en gren och satte fast ljuset där emellan. Sedan började man att förfärdiga ljushållare av ståltråd i form av en spiral, som man satte ljuset i och en klämma, så att man kunde sätta fast det på en gren.

9. För länge sedan stöpte man ljusen även till julgranen hemma, men ganska tidigt började man att köpa dem.

Karamellerna köpte man och likaså glittret. Äpplen plockade man ut röda vackra, som inte voro för stora till att hänga i granen. "Musatrapporna" tillverkades på det viset, att man klippte ut pappersremsof och sedan vek dem om varandra så som när man flätar. När man sedan drog ut de där blev det en girland, och sådana hängde man på julgranen. Det var barnen främst, som gjorde prydnader till granen och klädde den. Julstjärnan och glittret var ju nästan det enda man förvarade från det ena året till det andra, och det hade man i en låda.

10. Man brukade ju alltid ha julagille varje jul, och då skulle man alltid dansa kring julgranen.

11. Ja, jag har visst varit med om julgransplundring. Det brukade man ha vid tjugonedag **Knut**. Då klippte man ner så mycket där var på granen, och det som var ätbart, såsom äppel och karameller delades mellan deltagarna.

12. Granen brukade tagas ut vid tjugonedagen. Sedan gjorde man inte något särskilt med den utan kastade ut den på vedkassen.

13. Nej, något sådant träd fanns inte här.

14. Ja, det var en del, som brukade sätta upp enar till jul utanför dörrarna. Där man hade öppen veranda, kunde man sätta enar runt omkring denna.